

HUKUK VE ADALET KAVRAMLARI

İÇİNDEKİLER

- Hukuk Nedir?
- Hukuk ne için gereklidir?
- Hukuk Çeşitleri nelerdir?
- Adalet nedir?

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Hukuk ve Adalet kavramlarını daha iyi anlayabilecek,
- Hukuk çeşitlerini açıklayabileceksiniz.

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ

AİA-AÖF

**HUKUKUN TEMEL
KAVRAMLARI**

**Prof. Dr. Fahrettin
KORKMAZ**

ÜNİTE

1

GİRİŞ

İnsan, tıpkı diğer canlılar gibi kendi varlığını koruma ve geliştirme amacını gütmektedir. Bu durum, onun doğasının bir sonucudur. Ancak insanın diğer canlılardan farklı olarak sadece maddi değil, aynı zamanda manevi nitelikte bir varlığa ve tabiata sahiptir. Varlığının korunması ve geliştirilmesi için gerekli ortamı tek başına yaşayarak sağlanamayacağını gören insan bu yüzden hemcinsleriyle birlikte yaşamıştır. Tabiattaki tehlikelere birlikte karşı koymak, çeşitli ihtiyaçları dayanışma içinde karşılamak, maddi ve manevi varlığını korumak ve geliştirmek gibi sebepler, insanın bir toplum içinde yaşamasını zorunlu kılmıştır. Tarih bilimi, etnolojik ve sosyolojik araştırmalar, insanın tarih boyunca hep bir topluluk içinde yaşadığını ortaya koymuştur. Günümüzün sosyal hayatı ile eski çağlardaki toplumsal yaşam arasında önemli farkların söz konusu olması da insan tabiatının bir sonucu olan bu sosyal hayat olgusunun varlığını değiştirmemektedir. İnsan sürekli olarak inzivai bir hayat sürdüremez. İnsan, Yunanlıların dediği gibi bir *Zoon Politikon yani*; doğuştan sosyal bir varlıktır, toplum içinde yaşamak zorundadır.

Toplum içerisinde bireylerin çıkar çatışmalarını uzlaştırmak, birbirleriyle olan ilişkilerini ve davranışlarını düzenlemek ve böylece toplum düzenini sağlamak ve sürdürmek amacıyla getirilmiş kurallara, toplumsal davranış kuralları denir.

İnsan başkalarının iyiliğini düşünen bir varlıktır. Bir o kadar da bencildir. Kendi çıkarı gerektirdiğinde, gücünü başkalarının zararına kullanmaktan geri kalmaz. Bu nedenle herkesin kendi davranışıyla baş başa bırakılması sosyal yaşamı anlamsızlaştırdığı gibi toplumsal hayatta düzensizliğe neden olacaktır. Bilindiği gibi sosyal hayat her seviyede toplum için birtakım davranış kurallarının varlığını gerekli kılmaktadır. İşte toplum içerisinde bireylerin çıkar çatışmalarını uzlaştırmak, birbirleriyle olan ilişkilerini ve davranışlarını düzenlemek ve böylece toplum düzenini sağlamak ve sürdürmek amacıyla getirilmiş kurallara, toplumsal davranış kuralları (sosyal düzen kuralları ya da toplumsal hayatı düzenleyen kurallar) denir.

Hukuksuz bir insani hayatı düşünülemez. İnsanın hayat mecrasını felsefi-edebebi şekiller içinde izaha çalışan Alman edebiyatçı Goethe, eserlerinde hukuka, adalete, hürriyete ve bunlar uğrunda zulüm ve istibdada, adaletsizliklere karşı insan ruhunun yaptığı mücadeleye geniş yer vermiştir. İnsan, hukuk olmaksızın varlığını koruyamaz ve devam ettiremez, diğer insanlarla birlikte hukuksuz yaşayamaz. Bundan dolayıdır ki toplumsal hayatın bir düzen ve güven havası içinde akıp gidebilmesi için hukukun gerekli olduğuna işaret etmek zorundayız. Bundan dolayı hukukun tanımından işe başlamak yerinde olacaktır. Bu konuda birbirinden, özellikle ifade biçimi bakımından farklılık arz eden tanımlar yapılmıştır.

Bir görüşe göre hukuk; cemiyeti nizamlayan ve Devlet müeyyidesi ile kuvvetlendirilmiş bulunan kaidelerin bütünüdür.

Diğer bir görüşe göre ise hukuk; toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerinin düzenleyen ve uyulması kamu kudreti ile desteklenmiş bulunan sosyal kurallar bütünüdür.

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere hukuk ile sosyal hayat arasında sıkı bir bağ vardır ve bundan dolayı diyoruz ki hukukun yeri, insanın sosyal hayatıdır. Hukuk sosyal hayata, insanların birbirleriyle olan sosyal ilişkilerine taalluk eder.

Hukuk, sosyal hayatta sürekli bir kaynağa sahiptir. Hukuk, sosyal bir varlık olan insanın varlığının ve varoluşunun karakterlerinde yer almaktadır. Hukuk, bir toplum nizamı olarak insanların ortak sosyal hayatından ve müşterek tefekküründen doğar. Hukuk insan hayatında tatbik imkânı olduğu hâllerde daima herhangi bir müşterek irade, toplum halinde kaynaşmış insanların genel iradesini taşır. Hukuku iradede, akılda ve duyguda aynı zamanda kendini belli eden, insan ruhunda tezahür eyleyen; varlığın en yüksek ve en gerçek boyutunu meydana getiren ideal bir realite ve prensiptir.

Hukukla toplum aynı anda ortaya çıkmıştır. Bu ikisi bir birinin lazm-ı gayri müfarıkı (ayrılmaz parçası) dır. Bu ikisini doğuran kudret: insaniyet ve adalet duygusu ve iradesidir.

Hukukta şekil ve kuralcılık düşüncesi emniyet düşüncesiyle ilgilidir. Hukuk ölçsüzlüklerin, düzensizliklerin ve keyfi hareketlerin zıddıdır. Bu bakımdan şekil ve düzen hukukun doğasında yer almaktadır. Alman Hukukunda yer aldığı üzere şekilden sapmalar hukuki işlemleri batıl kılmaktadır.

İnsanları birlikte yaşamaya zorlayan çeşitli maddi ve manevi faktörler temel olarak hukuk biliminin inceleme konusu değildir; ancak bu “toplum yaşamı” hukukun da ortaya çıkmasına neden olan bir olgudur. Gerçekten toplum içinde yaşayan insanlar her şeyden önce güven duygusuna muhtaçtırlar. Her insan başkalarının zulmünden, saldırısından veya keyfi davranışlarından zarar görmemek, haksızlığa uğramamak ister. Yalnız kendisine değil aynı zamanda başkalarına ve üyesi bulunduğu toplumun bütününe ait menfaatlerin de gereği gibi korunmasını arzular. Şahsî menfaatlerini ilgilendirmese bile, herhangi bir kimseye yapılan haksızlığı gördüğü zaman üzülür. Toplumdaki güven ihtiyacı, saldırılar ve haksızlıklar karşısında duyulan ruhi tepki, düzensizlik ve anarşiye karşı beslenen nefret, adalet fikrinin insanlara aşıladığı saygı ve benzeri duygular toplum hayatının bir düzene bağlı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı hukuk evvel emirde bir kurallar manzumesi ve onlarla şekillenen bir nizamdır.

Hukuk medeni olmayan hâli bertaraf eder. Bunun sonucunda da kültürü, ahlakiliği mümkün kılar. Hukukta tanzim edilmiş düzenli bütünü, ilahi kâinat nizamını görenler olmuştur. Bu itibarla şekil ve nizam hukukun mahiyetine dâhil bulunmaktadır.

Hukukta belirli bir usule göre tesis edilen normlar olmaksızın, bir hukuki prosedür olmaksızın, devletin organları arasında yetkiler makul ve makbul bir şekilde dağıtılmaksızın; hukuki muamelatta asgari şekil mecburiyeti kabul edilmeksizin düzen vafına sahip herhangi bir “hukuk nizamı” düşünülemez. Bu olmaksızın hukuk düzeni sağlamakta zorlanacaktır. Çünkü hukukun görevi, bir taraftan bireysel ve somut sorunları adil bir sonuca bağlamak, diğer taraftan sağlam bir nizamı temin etmek, kanunları herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan yerine getirerek yargısal mekanizmayı tanzim etmektir. Zira toplu hâlde yaşayan insanlar, hâkimin kararlarında subjektif bir takdirin veya siyasi keyfi bir hareketin değil, bilakis objektif yürürlükte bulunan hukukun ifadesini görmeyi ve bulmayı ümit ederler. Diğer bir ifadeyle, hak duygusunu besleyen amel, ancak hukukun devamlı, ölçülü ve eşit daire içerisinde uygulanmasıdır.

Hukukun görevi, bir taraftan bireysel ve somut sorunları adil bir sonuca bağlamak, diğer taraftan sağlam bir nizamı temin etmek, kanunları herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan yerine getirerek yargısal mekanizmayı tanzim etmektir.

HUKUK KAVRAMI VE HUKUKUN ÇEŞİTLİ ANLAMLARI

Hukuk, toplumun genel yararını veya ortak iyiliğini sağlamak amacıyla insanların birbirleriyle olan sosyal ilişkilerini düzenleyen, yetkili makamlarca konulmuş ve devlet müeyyidesi ile desteklenmiş olan sosyal düzen kurallarıdır.

“Hak” sözcüğünün çoğulu olan hukuk, dilimize Arapçadan geçmiştir. Bugün “hukuk” kelimesinin günlük dilde ve öğretilerde çeşitli anlamları vardır. “Hukuk” sözcüğü, tek başına bir kavram olarak kullanıldığı gibi bazı nitelemelerle birlikte kullanılarak da değişik anlamlar kazanmaktadır. Türkçede hukuk ile haklar çoğunlukla farklı anlamları karşılar. Hukuk toplum hayatında uyulması zorunlu bir kısım kuralları belirtirken, hak sözcüğü bu kurallardan kişiler lehine doğan yetkiyi ifade eder. Türkçede hak kelimesi ‘doğruluk, tanrı, hukukun kişilere tanıdığı yetki’ gibi çeşitli anlamlara gelir. İngilizce hak için “right”, hukuk için “law” sözcükleri kullanılırken Fransızca “droit” ve Almanca “recht” sözcükleri hem hak hem de hukuk kavramlarını karşılar.

Hukuk, toplumun genel yararını veya ortak iyiliğini sağlamak amacıyla insanların birbirleriyle olan sosyal ilişkilerini düzenleyen, yetkili makamlarca konulmuş ve devlet müeyyidesi ile desteklenmiş olan sosyal düzen kurallarıdır.

Yapılan tanım ışığında hukukun amacı;

- Toplumsal düzen ve barışı sağlamak,
- Toplumda eşitliği sağlamak,
- Hukuki güvenliği ve hürriyeti sağlamak,
- Adaleti gerçekleştirmek olarak belirtilebilir.

Hukuk kelimesi kısmen bir usul terimi olarak bir davanın niteliğini veya bir davaya bakacak yargı organını belirtmek ya da bir grup davayı veya mahkemeyi diğerlerinden ayırmak için de kullanılır. Örneğin “hukuk davası, hukuk mahkemesi” gibi.

Dar anlamıyla hukuk kelimesi belirli bir konudaki hukuk kurallarını veya hukuk biliminin bir dalını ifade etmekte de kullanılır. Örneğin “idare hukuku, ceza hukuku, ticaret hukuku” gibi. Ya da hukuk denilince bazen akla sadece “kanun” kavramı gelmektedir. Oysaki hukuk sadece kanundan ibaret değildir, hukuk daha geniş, kanun ise daha dar kapsamlıdır. Buna rağmen son dönemde hukuk kavramı ile kanun arasında bir karışıklığın ortaya çıktığı da görülmektedir. Bunun sebebi ise, son dönemde yasal ya da yasa dışı kavramlarına karşılık olmak üzere legal-illegal kavramlarının sıklıkla kullanılmasıdır. Eğer hukuk sadece kanunlardan yani yasalardan ibaretse legal ve yasal kavramları kullanılabilir. Ancak hukuk bunun çok daha ötesindedir.

Yine hukuk kavramı ile ve bilhassa hukukilik kavramı ile karıştırılması muhtemel bazı kavramlar bulunmaktadır. Bunlar:

- Yasal olan – Yasal olmayan (legal/illegal)
- Meşru – Gayrimeşru (legitimate/illegitimate)
- Kanun dışı (outlaw)
- Hukuk dışı (non-law)
- Adil olan – Adil olmayan (Just/unjust)

Tüm bu kavramlar sadece hukuk kavramının bir boyutunu ifade etmek için kullanılan ve hukukun tümünü kapsamayan kavramlardır.

Yine sıklıkla karşımıza “hukuk devleti” çıkmaktadır. Bir yapının devlet olmasının ön koşulu bir hukuk sistemine sahip olmasıdır. Ancak buradaki hukuk devleti daha spesifik bir anlam taşımaktadır. O da, hukuk kurallarına önce kendisi uyan, keyfi yetki kullanımına izin vermeyen, işlem ve eylemlerini hukukilik denetimine tabi tutulmasını engellemeyen devlet karşılığıdır.

Son olarak hukuk bazen bir düzeni veya kurallar sistemini belirtmek için de kullanılır. Meselâ “Roma Hukuku, Anglo-Sakson Hukuku, İslam Hukuku, Türk Hukuku” gibi.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında hukuku şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Toplum üyelerinin haklarını ve hukuki ödevlerini gösteren, devletçe belirlenen, sosyal dayanışmayı korumayı ve uyumsuzlukları çözmeyi amaçlayan, kişilerle devlet ve kişilerle kişiler ve devlet organları arasındaki ilişkileri düzenleyen, devlet tarafından sağlanan, güvence altına alınan ve uyulmaması hâlinde devletin yaptırımını ile desteklenen, hiyerarşik bir sistem oluşturan esaslara hukuk denir”.

Bu tanımdan hareketle hukuk kurallarının bazı temel özelliklerini bulabiliriz:

- 1- Hukuk kuralları, toplumun en üstün ve meşru gücü tarafından vaz edilir.
- 2- Hukuk kuralları, bir “değer yargısına” dayanır.
- 3- Hukuk kuralları, genel olarak hukuki sonuç doğuran insan davranışları (hukuki işlem ve hukuki fiil) ve tabiat olayları (hukuki olay) ile ilgilenir ve bu eylem ve işlemleri düzenler.
- 4- Hukuk kuralları objektif, sürekli, genel ve soyut bir karakter taşır.
- 5- Hukuk kuralları normatiftir; olumlu ya da olumsuz emirler ihtiva eder.
- 6- Hukuk kuralları uyulması zorunlu kurallardır.
- 7- Hukuk kurallarında hem hak hem de yetki bulunmasına karşılık, diğer davranış kurallarında sadece yükümlülükler vardır.
- 8- Hukuk kurallarının konusunu insan davranışları oluşturmaktadır.
- 9- Hukuk kuralları, vaz olunan konuda etkili olmak zorundadır.

Pozitif Hukuk - Müspet Hukuk - Mevzu Hukuk - Dogmatik Hukuk

Bir toplumda, belirli bir dönemde geçerli olan hukuk kurallarına *yürürlükteki hukuk* denir. Yürürlükteki hukuk “olan hukuktur” (de lege lata) ve doktrinde buna *pozitif hukuk*, *müspet hukuk* da denir.

Pozitif kelimesi Türkçede hem olumlu (müspet), hem de konulmuş (mevzu / posé) anlamlarına gelmektedir. Bu nedenle yürürlükteki hukuku, “pozitif hukuk” olarak adlandıranlar olduğu gibi “müspet hukuk” şeklinde isimlendirenler de vardır.

Yürürlükteki hukuku ‘pozitif hukuk’ ve ‘müspet hukuk’ şeklinde adlandıranlar, bunu belirli bir ülkede belirli bir dönemde yürürlükte bulunan yazılı olan ve yazılı olmayan bütün hukuk kurallarını ifade etmek için kullanırlar. Bu yazarlar yürürlükteki hukukun yalnız yetkili makamlar tarafından konulmuş olan (kanun, tüzük, yönetmelik gibi) yazılı kurallarını belirtmek için ise “mevzu hukuk”

Yürürlükteki hukuk “olan hukuktur” (de lege lata) ve doktrinde buna pozitif hukuk, müspet hukuk da denir.

terimini kullanırlar. Bu anlamda mevzu hukuk, yürürlükteki hukukun (yalnızca yazılı kurallardan oluşan) bir bölümünü teşkil eder ve pozitif (diğer bir görüşe göre müspet) hukuka nazaran daha dar bir kavramdır. Buna göre pozitif hukuk, yazılı olsun olmasın yürürlükteki bütün hukuk kurallarını ifade ettiği halde mevzu hukuk sadece yazılı olan, diğer deyişle “yetkili organlar tarafından konulmuş bulunan” kuralları kapsar.

Bir kısım hukukçular ise pozitif hukukun konmuş (vaz’edilmiş) hukuk anlamına geldiğinden bahisle, sadece yetkili makam tarafından konulan hukukun karşılığının ancak mevzu hukuk olabileceğini, bu nedenle yürürlükteki hukukun pozitif ya da mevzu hukuktan daha geniş bir kavram olduğunu, zira bunun, mevzu olan yazılı hukuk kurallarının (mevzuatın) yanında, yazılı olmayan hukuku (örf ve âdet, teamüller) ve mahkeme kararlarını (içtihatları) da kapsadığını belirtmektedirler.

Pozitif hukuka ‘hukuk dogmatığı’ veya ‘dogmatik hukuk’ denildiği de görülmektedir. Dogmatik hukuk, var olan hukuk kurallarını sistemleştiren, eleştiren ve yorumlayan bir hukuk dalıdır.

Bu kapsamda yürürlükteki hukuk olarak ifade ettiğimiz bu “olan hukuk”, yetkili organların yaptığı hukuktan başka hukuk olmadığını öne sürmekte ve hukukun sadece olan hukuktan ibaret olduğunu öne sürmektedir.

Tabii Hukuk – Doğal Hukuk – İdeal Hukuk

Yürürlükteki hukuk “olan hukuktur” (de lege lata) ve bu hukuk kurallarını sistemli olarak inceleyen bilim dalına da pozitif hukuk bilimi, ya da hukuk dogmatığı denildiğini görmüştük. Oysa hukuk bilimi yalnızca olan hukuku açıklamakla yetinemez. Yalnızca yürürlükteki hukuk kurallarının incelenmesi hukuk bilimi olamayacağı gibi, bu hukukun ilerlemesi için yeterli de değildir. Hukukçu, belli bir sorunda başka ülkelerdeki hukukla karşılaştırma yapmak, öte yandan yürürlükteki hukukun tarihî köklerini araştırmak ve yürürlükteki kuralların toplumun ihtiyaçlarına uygun olup olmadığını, böylece gelecekteki kuralların nasıl olması gerektiğini ortaya koyarak hukuk siyaseti ile uğraşmak zorundadır. Bu nedenle hukuk bilimi normatif bir bilim olarak nitelendirilmektedir.

Yürürlükteki kuralların toplumun ihtiyaçlarını en iyi biçimde karşıladığını söylemek her zaman mümkün değildir. Onun için yürürlükteki kuralların ihtiyaca cevap verip vermediğinin değerlendirilmesinde, bir ideal hukuktan söz edilir. Tabii (ideal) hukuk, pozitif hukuktan bağımsız, onun dışında ve üstünde (Aral, 1985: s. 44), yaşanan, ulaşılması ideal olan hukuktur.

İdeal hukuku ilahî iradeye, insan aklına, ahlaki (etik) prensiplere dayandıranlar vardır. Kararlılıkla tabii hukuk görüşünü savunanlara rastlanmakla beraber, bu görüşlerin günümüzde değerlerini önemli ölçüde yitirmiş olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Tartışmalar bir yana bırakılacak olursa ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap vermeyen yürürlükteki hukukun ötesinde, gelecekte olması gereken hukukun (de lege feranda) oluşturulması da gereklidir. Ancak hukuki bir sorunla karşılaşıldığında, hukuk uygulayıcıları bunun çözümünü yürürlükteki

hukuka göre yapmak zorundadırlar. Hukuk bilimi ile uğraşanlar, bir sorunla karşılaştıklarında, bunun yürürlükteki hukuka uygun olarak çözümünü yaparlarken, olması gerekeni de ortaya koymalıdır.

İdeal hukuk kendisini adalet ile özdeşleştirmektedir. Adalet hukuka göre bir üst düzeyde yer alır. Hukuk ise adalet arayışıdır. Adil olmayan hukuki olamayacağı gibi, adalet, hukukun ölçülmesini ve düzeltilmesini sağlayan bir değerdir. Oysaki yürürlükteki hukuk için adalet hukukun işleyişinin sonuçlarından biridir. Peki, adalet nedir? İşte şimdi bu soruya cevap arayacağız.

ADALET KAVRAMI

Adalet; hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme ve yerine getirmede doğruluk demektir.

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde Adalet; hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme ve doğruluk anlamlarına gelmektedir. İngilizce ve Fransızca karşılığı olan “justice” kavramı da just kökeni itibarıyla benzer şekilde doğru, hukuka uygun anlamlarına gelmektedir.

Daha geniş anlamıyla adalet, insanların birbirine yaptıkları haksızlıkları düzeltmeye çalışan, kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaştırmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya çalışma ameliyesidir. Bir diğer anlamıyla adalet; herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı vermek demektir.

Daha kapsamlı bir tanıma göre adalet; hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme ve yerine getirmede doğruluk. Kanunlarla çizilen sınır içinde hareket etmek ve işi yerli yerinde yapmak, hak sahibinin hakkını vermek iradesine denir.

Adalet kavramı, hukuk camiasında en çok tartışılan konulardan biridir. Çünkü bir taraftan hukuk kuralının amaç ögesi olarak, diğer taraftan hukuk kuralının işlevi veya sonucu olarak önem arz etmektedir. Yine hukuk uygulayıcılarında bulunması gereken kişisel ahlaki nitelik olarak ve hukuk uygulamasında biçimsel nitelik olarak da algılanmaktadır.

Genel olarak adalet, bir kimsenin davranışlarının ahlak kanunlarına uygunluğu anlamına geliyordu. Mecelle'nin “Adil, hasenatı seyyiatına galip olan kimsedir” (Adil olan iyi işleri kötü işlerinden daha fazla olan kimsedir) yaklaşımı bunu öngörüyordu. Burada kişisel bir nitelik olarak adalet anlayışı mevcuttu. Bir de özel anlam olarak yargıcın ve yöneticinin yaptığı işleri kapsamında hakları ve ödevleri gerektiği gibi paylaşım olarak nitelendirilmekteydi.

Hukuk kuralının niteliği olarak adalet, hukuk kuralında bulunması gereken eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı olarak algılanır.

Tüm bu açıklamalar ışığında adaletin üç alanı bulunmatadır:

- 1- Adalet mahkemeler ve ilgili kuruluşlar ile yargıçlar ve adalet personeline ilişkin ilke ve kurallar bütünüdür. Ülkemizde ve dünyada yargısal işlemlerle ilgili kurulmuş bakanlığın adının Adalet Bakanlığı (Ministry of Justice) yahut mahkemelerin bulunduğu mekanların da Adalet Sarayı (Palace of Justice) olarak nitelendirilmesi, temel ilke olarak adalet arayışına tekabül eden mekanizmaya ad olarak verilme sebebidir.

- 2- Adalet; yargı bağımsızlığı, yargıçların tarafsızlığı ve dokunulmazlığı ile ilgili olarak da kullanılır.
- 3- Adalet, yargının iyi işleyişi anlamına da gelir. Bu “adil muhakeme” ya da “adil yargılanma” ilkesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda mahkemelerin hakkaniyete uygun ya da doğru yargılama yapmaları adalet kavramının özünü oluşturmaktadır.

Tüm bu adalet arayışlarına ve adaletin alanlarına rağmen geçmişten bugüne adalet kavramına tam ve herkesçe kabul gören bir tanım getirmek mümkün olmamıştır. İlk çağlardan bugüne adaletin farklı tanımları ve yaklaşımları karşımıza çıkmaktadır.

Bu arayışta karşımıza Aristo, Kant, Ulpianus, Hugo Grotius çıkmaktadır. Aristo, adalete fazilet demek ve fazileti de; kişinin insanlık uğrunda yapması gereken görevleri yerine getirmesi olarak tanımlamaktadır. Aristo adaletin devlet idaresi üzerindeki etkisinden söz ederken dikkatleri üç temel ilkeye çekmektedir:

- Hukuk ve adalet, devletin ve toplumun temelidir.
- Hukuk ve adalet, devletin amacıdır.
- Hukuk ve adalet, devlet idaresinde egemen olan bir unsurdur.

Bu taksimatını müteakip Aristo, adalet anlayışını iki kısımda şekillendirir. Bunlardan biri dağıtıcı adalet, diğeri ise denkleştirici adalettir. Dağıtıcı adalet, malların paylaşımında herkesin yeteneğine ve toplumdaki mevkiine almasıdır. Dağıtıcı adalet ise kişi ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemeyi öngörmektedir. Dağıtıcı adalette, mutlak eşitlikten ziyade izafi bir durumu ortaya çıkmaktadır.

Aristo anlayışında; denkleştirici adalette hukuki işlemlerin tarafları arasında eşitlik bulunmaktadır. Buna göre, suç işleyenin ceza görmesi, zarar verenin tazminat ödemesi denkleştirici adaletin bir gereğidir. Bu anlayış, bugünkü hukuk düzeninde de korunmaktadır.

Ünlü Roma hukukçusu Ulpianus ise adaleti, devamlı ve istikrarlı bir şekilde şerefli yaşamak, başkasına zarar vermemek ve herkese ait olanı vermek olarak tanımlamaktadır. O çağın ahlak ilmi, herkese hak ettiğini tanıma, tahsis etme temayülüdür; daha doğrusu zihniyetidir. Filozof Ulpianus bunu şu şekilde ifade ediyor: *“Iustitia est perpetua constans voluntas ius suum cinque tribuendi”*. Yani adaletin zıddı keyfi harekettir, adaletsizliktir. Adaletsizlik ve keyfi hareket: Hukukun müstahak olduğu bir şeyi bir kimseden esirgemek; onun, müstahak olduğu şeyden yaralanmasını engellemek yahut hak sahibi olduğu şeyi elinden almak gasp etmektir. Bundan dolayı adaletten sadece insanın, örneğin adil hâkimin bir fazileti ve ahlaki bir davranışı olmadığı, aynı zamanda objektif bir ide, bir ölçü olduğu da anlaşılmaktadır. Bu ölçünün yardımı ile adil karar ortaya çıkmış olur. İvaz edaya, ücret mesaiye, tazminat zarara uygun olmalıdır.

Hollandalı Hugo Grotius ise adaleti, ahde vefa olarak tanımlamıştır.

İngiliz düşünür Hobbes ise sözleşmeye aykırı davranışları adaletsizlik olarak saymıştır.

Hukukun geçerliliğini
adalet sağlar.

Alman düşünür Kant ise adaleti; şerefli yaşamak, kimseye zarar vermemek, herkese payına düşeni vermek olarak algılamıştır. Kant, hürriyeti tabii hukukun ve adaletin en özgün ve temel birimi olarak kabul ederken Hobbes ise güvenliği tabii hukukun temel kanununun olarak kabul etmektedir.

Bilindiği gibi hukukun geçerliliğini adalet sağlar. Adaletin sağlanması adalete müstenit kanunlar sayesinde olur. Bir işlemin geçerli olabilmesi ve hukuki sonuçlarını doğurabilmesi için adaletin gereklerine uygun olması ve adaletin gerçekleşmesine hizmet etmesi gerekmektedir. Kurallar adil oldukları sürece geçerli olacaktır.

Adil olanla olmayanı ayırt etmek nasıl gerçekleştirilecek ve bu kim tarafından yapılacaktır.

Adalet, kanunların kanunu veya vicdanıdır. Adalet, aynı durumda olanlara eşit muamele yapmaktır. Diğer bir ifadeyle, aynı durumda olanlara eşit muamele, farklı olanlara da farklı muamele yapmaya denir. Adalet, devletlerin ve pozitif hukuk nizamlarının temelidir. Müspet hukukta aranan özellik onun meri olmasıdır.

Hukukun birden çok gayesi vardır. Temel gayesi ise adalettir. Müspet hukukun varlık sebebi ve görevi; adalete, hürriyete ve ahlaki ideye hizmet etmektir. Bu görev yerine getirildiği oranda toplumda ahenk, alçak gönüllülük, huzur ve asayiş o oranda teessüs eder ve kuvvetlenir. Bu görev ne oranda ihmal edilirse toplumda düzen, huzursuzluk, aksaklık ve ayrılıklar o oranda artacak, kültürün terakki ve tekâmülü, toplumun beka ve selameti o nispette tehlikeye maruz kalacaktır.

Hukuk adalete hizmet edecektir. Bunun sonucunda sulh ve sükûnet sağlanmış olacaktır. Hukukun normlandırıcı (kaidelendirici) bir fonksiyonu vardır. Bunun ihmal edilmesi toplumsal hayatı yaşanmaz hâle getirir. Hukuk, toplumda ilk olarak emniyeti ve ikinci olarak adaleti hedef edinecektir.

Müspet hukuk (pozitif hukuk) her zaman adaletin objektif bir ifadesi olmamıştır. Çünkü adalete aykırı müspet hukukta vardır. Ancak hukuk idesine uygun olmayı iddia ve hedef eden, sosyal ve müşterek hayata adaleti meri (geçerli) ve etkili kılma anlamını taşıyan şey hukuktur. Adalet anlayışında eşitlik mutlak değildir. Zira hukuk anlayışında reşit olanla olmayan, yabancı ile vatandaş farklı hukuki statülere sahip olabilir. Bu ikisi arasında farklı muamele yapmak eşitliğe aykırı değildir. Yine evli- çocuk sahibi olanla çocuğu olmayan arasında farklı oranlarda vergi almak adaletsizlik değildir. Demek oluyor ki haklı neden bulunması durumunda insanlar arasında farklı işlem yapmak adaletsizlik sayılmayacaktır. Yani sırf siyah olduğu için üniversite sınavlarına alınmayan zenciye yapılan muamele adaletsizlik iken sınav da başarısız olan zenciye üniversiteye almamak adaletin kendisidir. Yine müstahak olmayan kişilere aşırı haklar sağlamak, imkânlar vermek adaletsizlik olarak kabul edilmektedir.

Adaletin esas alındığı bir hukuki işlem bulandırılmadığı, ihlal edilmediği sürece etrafımızı kaplar ve mutluluğumuzu sağlamış olur. Bunun devamına imkân sağlamak herkese düşen bir görevdir. Aksi takdirde sağlığı kaybettikten sonra

Adalet kavramı
rasyonel bir
kavramdır. Kuralları
önceden
belirlenmiştir. Keyfi
muameleye uygun bir
ortam yoktur. Çünkü
subjektif uygulamalar
adaletle bağdaşmaz.

onun değerini anlamak ne ise hukuku kaybettiğimizde de onun değerini anlamamız ve onu takdir etmememiz aynı şeydir. Yani bir anlam ifade etmez.

Adalet kavramı rasyonel bir kavramdır. Kuralları önceden belirlenmiştir. Keyfi muameleye uygun bir ortam yoktur. Çünkü subjektif uygulamalar adaletle bağdaşmaz.

Toplum hayatında adaletle ilgili tartışmalar genelde çıkar çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, vergi mükellefleri arasında genel kanı vergi oranlarının yüksek olmasıdır. Mükellef olmayanlar veçesinde olaya yaklaştığında vergi oranlarının düşük olduğu kabul görmektedir. Bundan dolayı denilmektedir ki “herkesin payına düşeni vermek “ adaletin bizatihi kendisidir.

Düşünürler, uzun süre adalet kavramı üzerinde kafa yormuş ve bunu açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır. İnsanlığın tekâmülündeki süreçte daima hukuk uygulamaları dikkat çekmiştir. Hukuksal oluşumları müteakiben adaletle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Hukuksal değerlendirmeleri yapabilmek için öncelikle bir hukuk düzenine ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, önce vergi mevzuatı olacak, ona dayanarak vergi tahsil edilecek ki müteakiben adaletle ilgili değerlendirmeler yapılabilsin.

Zulüm ile adalet birbiriyle bağdaşmaz. Birçok atasözümüzde yer aldığı üzere; “Cihan, kazma kürek ile yıkılmaz ama zulümle yıkılır”. “Mazlumun ahı yerde kalmaz”. Toplumsal yargılamada bu sözlerde geçen zulüm kelimesi adaletin karşıtı olarak kabul edilmiştir. Pascal’ın dediği gibi “Sevgi ve kin, adaletin yolunu şaşırmasına neden olur”. Onun için hâkimler, çok sevdikleri kimselerin ve nefret ettikleri kişilerin davalarına bakmaktan imtina ederler.

Sonuç olarak adalet kavramı hukuk kavramının tam da göbeğinde yer almaktadır. Adil olmayan hukuk, düzen sağlayamayacağı gibi, hukuk düzeni olmadan adalet arayışı da düzensizlik anlamı taşıyacaktır. İster hukuk kuralının amaç ögesi olarak değerlendirilsin, ister hukuk kuralının işlev ya da sonucu olarak görülsün, ister hukuk uygulayıcılarında bulunması gereken kişisel ahlaki nitelik olarak yaklaşılsın, isterse de hukuk uygulamasında biçimsel nitelik olarak ya da toplumsal sistem olarak algılsın, hukuk ve adalet kavramları birbirinden ayrılmaz iki temel kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve yine, ister denkleştirici, isterse de dağıtıcı anlamda adalet yaklaşımında bulunulsun, adalet her hâlükârda eşitlik anlayışından koparılmaz bir temel değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tartışma

- Olması gereken hukuk ile olan hukuk arasında nasıl bir farklılık bulunmaktadır? Açıklayınız.

Ödev

- Adalet kavramının üzerine kendi görüşleriniz nelerdir?
- Hazırladığınız ödevi sistemde ilgili ünite başlığı altında yer alan "Ödev" bölümüne yükleyebilirsiniz.

Özet

- İnsanın sosyal bir varlık olması, onu daima toplum içinde yaşamaya sevk etmiştir. Toplumsal yaşam ise düzeni gerektirir. Toplumsal yaşamı düzenlemeye çalışan kural sistemleri emirler ve yasaklar koyarak insan davranışlarını yönlendirmek, bu suretle sosyal hayatı tanzim etmek istemişlerdir. Toplumsal yaşamı düzenleyen kural sistemleri (sosyal düzen kuralları) arasında din kuralları, ahlâk kuralları, görgü kuralları, örf ve âdet kuralları ile nihayet hukuk kuralları yer alır. Bu kural sistemlerinin hepsi, insan davranışını konu edinir, normatif (kural koyucu) karakter taşır ve norma aykırı hareket edenler bir tepkiyle karşılaşır.
- Hukuk kurallarını diğer sosyal düzen kurallarından ayıran özelliklerin en belirginini, hukuk kurallarının yaptırımının (müeyyidesinin) maddî nitelikte olmasıdır. Zira bir hukuk kuralına aykırı davranışta bulunan kişi, karşısında devlet desteğine sahip zorlayıcı bir gücü bulacaktır. Bir hukuk kuralı hâline gelmemiş olan diğer sosyal düzen kurallarında bu özellik yoktur.
- Sözlükte “haklar” anlamına gelen hukuk sözcüğünün başka manaları da bulunmaktadır. Diğer yandan “hukukun görünümüleri” olarak da nitelendirilen bazı kavramlar da söz konusudur. Bunlardan pozitif hukuk, bir ülkede belirli bir zaman diliminde yürürlükte bulunan hukuk kurallarının tümünü ifade eder. Mevzu hukuk ise pozitif hukukun örf ve âdet hukuku dışında kalan kısmını oluşturur. Yürürlükteki hukuku değil, olması gereken hukuku, ideal hukuku ifade eden kavram ise tabii (doğal) hukuk kavramıdır.

Değerlendirme sorularını sistemde ilgili ünite başlığı altında yer alan “bölüm sonu testi” bölümünde etkileşimli olarak cevaplayabilirsiniz.

DEĞERLENDİRME SORULARI

- 1) Aşağıdakilerden hangisi hukukun amaçlarından biri değildir?
 - a) Toplumsal düzen ve barışı sağlamak
 - b) Hukuki güvenliği ve hürriyeti sağlamak
 - c) Toplumda eşitliği sağlamak
 - d) Birey hürriyetini sınırlandırmak
 - e) Adaleti gerçekleştirmek
- 2) Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme ve yerine getirmede doğruluk, kanunlarla çizilen sınır içinde hareket etmek ve işi yerli yerinde yapmak, hak sahibinin hakkını vermek iradesine denir. Boşluğa gelebilecek en uygun sözcük hangisidir?
 - a) Hürriyet
 - b) Hak
 - c) Adalet
 - d) Özgürlük
 - e) Hukuk
- 3) Bir ülkede yürürlükte bulunan, uygulanmakta olan hukuka ne ad verilir?
 - a) Objektif Hukuk
 - b) Dinamik Hukuk
 - c) Subjektif Hukuk
 - d) İdeal Hukuk
 - e) Pozitif Hukuk
- 4) Aşağıdaki kavramlardan hangisi hukuk literatüründe ideal hukuk kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır?
 - a) Müspet Hukuk
 - b) Doğal Hukuk
 - c) Dogmatik Hukuk
 - d) Pozitif Hukuk
 - e) Subjektif Hukuk
- 5) Aşağıdakilerden hangisi yürürlükte bulunan yazılı hukuk anlamına gelmektedir?
 - a) İdeal Hukuk
 - b) Mevzu Hukuk
 - c) Mer’i Hukuk
 - d) Pozitif Hukuk
 - e) Yazılı Hukuk

- 6) Aşağıdaki eylemlerden hangisi adalet kavramıyla bağdaşmaz?
- Haklı neden bulunmamasına rağmen insanlar arasında farklı işlem yapmak
 - Suçluların topluma yeniden kazandırılmasını sağlamak
 - Bir kişinin malına zarar verene o zararı tazmin ettirmek
 - Suçlulara işlediği suç ile orantılı ceza vermek
 - Uzlaştırma veya arabuluculuk yoluyla uyuşmazlık tarafları arasındaki husumete son vermek
- 7) Aşağıdakilerden hangisi adalet kavramı üzerine yapılan tartışmalara katkı sağlayan düşünürlerden değildir?
- Thomas Hobbes
 - Ulpianus
 - Aristoteles
 - Gaius Octavius
 - Emmanuel Kant
- 8) Hukukun temel amaçlarından en önemlisi ve en kapsamlısı olarak nitelendirilebilecek amaç aşağıdakilerden hangisidir?
- Suçlulara layık olduğu cezanın verilmesini sağlamak
 - Toplum kontrol altında tutmak
 - Adaleti tesis etmek
 - Birey hürriyetlerini korumak
 - Toplumda düzeni sağlamak
- 9) Aşağıdakilerden hangisi toplumsal davranış kurallarının ortak özelliklerindedir?
- Yazılı kurallardan oluşurlar.
 - İhlalleri halinde yaptırım söz konusudur.
 - İnsan davranışını konu almaktadırlar.
 - Toplumsal çatışmalar sonucu ortaya çıkmışlardır.
 - Uygulanması için devletin varlığı gerekir.
- 10) "Hukuk" kavramı ile ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?
- Arapça kökenli bir kelimedir.
 - "Hak" kelimesinin çoğuludur.
 - Toplum düzenini sağlamak amacı vardır.
 - Yazılı kurallardan oluşması zorunludur.
 - İhlali devlet yaptırımına bağlanmış kurallardır.

Cevap Anahtarı

1.D, 2.C, 3.E, 4.B, 5.B, 6.A, 7.D, 8-C 9-C 10-D

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

- Akıntürk, T., (1994). Medeni Hukuk. Ankara: Savaş Yayınları.
- Akıntürk, T., (2000). Temel Hukuk. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akipek, J.G., Akıntürk T., (2007). Türk Medeni Hukuku, Başlangıç Hükümleri-Kişiler Hukuku. İstanbul: Beta Kitabevi.
- Anayurt, Ö., (2002).Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aral, V., (1985). Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Arsebük, A. E., (1938). Medeni Hukuk I Başlangıç ve Şahsın Hukuku. İstanbul.
- Aybay, A., Aybay, R., (2003). Hukuka Giriş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bilge, N., (1983). Hukuk Başlangıcı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bozkurt, E., (2004). Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Çağıl, O. M., (1971). Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş. İstanbul: İÜHF Yayınları.
- Dinçkol, A., (2005). Hukuka Giriş, Hukukun Temel Kavramları. İstanbul: Der Yayınları.
- Çağıl, O. Münir; Hukuk Başlangıcı Dersleri. İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1963.
- Esener, T., (2002). Hukuk Başlangıcı. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Fendoğlu, H. T., (1997). Hukuk Bilimine Giriş. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Gözler, K., (2003). Hukuka Giriş.Bursa: Ekin Kitabevi.
- Görgün, Ş., (1983). Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Bilim Yayınları
- Gözübüyük, A. Ş., (2001). Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güriz, A., (2006). Hukuk Başlangıcı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hatemi, H., (2004). Medeni Hukuka Giriş. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Oğuzman, M. K., (1975). Medeni Hukuk Dersleri. İstanbul: İÜHF yayınları.
- Oğuzman, M. K., Barlas, N., (2005). Medeni Hukuk, Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Öktem, N., (1993). Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi. İstanbul: Der Yayınları,
- Önen, M., (1991). Hukukun Temel Kavramları. İstanbul: Der Yayınları
- Öztan, B., (1997). Medeni Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özyörük, M., (1966). Hukuk Başlangıcı.

Sümer, H. H., (2009). Temel Hukuk Bilgisi.(ed: M. Ayan-İ. Arslan). Konya: Mimoza Yayınları.

Tekinay, S.S., (1992). Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Tekin, Yılmaz; Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, Tek Ağaç Yayınları, Ankara.

Teziç, E., (2006). Anayasa Hukuku. İstanbul: Beta Yayınevi.

Yayla, Y., (1986). Anayasa Hukuku Ders Notları. İstanbul: Filiz Kitabevi.